

PODRŽAVANJE LITERARNOG PULSA

(Zvonimir Glavaš, *Postmarksističko stanje: književnost, politika i teorija*, Durieux, Zagreb 2023)

Knjiga *Postmarksističko stanje: književnost, politika i teorija* objavljena 2023. godine u biblioteci Ellipsis izdavačke kuće Durieux, dugo je očekivano osvježenje u domaćem književnoznanstvenom polju, ali i u širem kontekstu recentnih studija koje nastoje ponuditi cjelovit uvid u neke od ključnih koncepata dvadesetostoljetne književne teorije. Riječ je o prvoj knjizi Zvonimira Glavaša, književnog teoretičara i nastavnika na Odsjeku za kroatistiku zagrebačkog Filozofskog fakulteta, koja je nastala na temelju autorove doktorske disertacije naslovljene *Književnost, književnoteorijsko i*

postmarksistička teorija (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020). Otvarajući polemiku o konceptu postmarksizma, koji se u dijelu sintetičnog korpusa smatra distinktivnom teorijskom strujom, Glavaš donosi prvi sustavniji uvid u rasprave o ovom pojmu u domaćoj humanistici i društvenim znanostima. U svoje čitanje postmarksističke teorije autor uključuje neke od najutjecajnijih književnoteorijskih opusa razvijenih u drugoj polovici 20. stoljeća te ovo područje promatra iz specifične perspektive u kojoj se pokazuje kako je upravo književnost, združena s književnom teorijom, jedna od naj-

važnijih poveznica među ključnim imenima i pristupima kojima se pridijeva pojam postmarksističkog, a što dosad nije bilo predmetom posvećenog teorijskog interesa.

Književnost se u Glavaševu istraživačkom okviru nadaje kao koncept *sui generis*, koji mnogo i presudno govori o značajkama postmarksističke teorijske pozicije te se u odabranim opusima razvija u najužoj vezi s pojmom politike. Prema autoru, odnos književnosti i politike nije tek jedno u nizu pitanja koja o opsežnom teorijskom korpusu koji za svoju studiju odabire valja postaviti, već se očituje kao središnje pitanje koje pojmove književnosti i politike u radu istaknutih teoretičara osvjetljava kroz prizmu njihove inherentne veze. Unatoč veličini i kompleksnosti materijala, analitički fokus na književnosti i književnoj teoriji u postmarksističkoj literaturi omogućuje utemeljeniji i sustavniji opis disciplinarnog polja. Naime relaciju književnosti i politike nužno je razmotriti i ako želimo ponuditi potencijalne odgovore o otvorenom pitanju i ambivalenciji prefiksa *post-* koji, autorovim riječima, podrazumijeva i „činjenicu vremenske posteriornosti, kritiku, nadilaženje i raskid, ali i nasljedovanje i reinterpretaciju” (Glavaš 2023: 18), a kojem mnoge analogije s različitim značenjima možemo pronaći u širim disciplinarnim usustavljanjima

suvremene teorije, od kojih je za ovdje analiziranu građu među najvažnijima *poststrukturalizam*.

Zahtjevnom istraživačkom zadatku Glavaš sustavno pristupa podijelivši svoju studiju na tri dijela u kojima se rasprava kreće od pregleda dosadašnjih studija o pojmu postmarksizma preko središnjeg istraživanja uloge književnosti u odabranom teorijskom korpusu do osvrta na tendencije srodne postmarksističkima u književnoj teoriji i prve polovice dvadesetog stoljeća. Prateći u prvom dijelu knjige razvoj rasprave o pojmu postmarksizma od njegove prve sustavne uporabe u uredničkom zborniku engleskog književnog teoretičara Stuarta Sima, pod naslovom *Postmarksizam: čitanka (Post-Marxism: A Reader, 1998)*, do njegove kasnije monografije s istim naslovnim pojmom (2000), kao i u studijama koje potom objavljuju Goldstein (2005), Torrey i Townshend (2006), Bowman (2007), Therborn (2008) i Breckman (2013), Glavaš među ostalim ukazuje na ključne probleme dosadašnje diskusije o postmarksizmu. Među njima se ističu pojmovno okupljanje heterogenih intelektualnih tradicija i pristupa, kao i oprečnih odnosa prema marksističkoj tradiciji, homogen pojam marksizma i, konačno, izostanak sustavnije rasprave o ulozi književnosti u postmarksističkoj teoriji te stoga i o načinima na koje

je koncipirala odnos književnosti i politike.

Svoje shvaćanje postmarksizma kao teorijskog kretanja koje „reaktualizira neke (najčešće neortodoksne) aspekte heterogenog marksističkog nasljeđa u kontaktu s drugim suvremenim teorijskim kretanjima, ponajprije poststrukturalističke provenijencije” (31) u središnjem dijelu knjige autor povezuje s pitanjem o postmarksističkim artikulacijama odnosa politike i književnosti. Poto-nje u nastavku analizira u odabranim opusima koji su, počevši od šezdesetih godina 20. stoljeća, obilježili disciplinarno polje kako književne tako i političke teorije. Poglavlja ove cjeline, strukturirane čitanjem pojedinih autora, analogno su fokusirana na tri središnja pitanja – odnos prema marksističkoj tradiciji, literarnost politike i političnost književnosti. Egzemplarno je za Glavašev pristup ovim trima problemskim razinama prvo poglavlje u ovom dijelu knjige, posvećeno Ernestu Laclauu, teoretičaru najzaslužnijem za uvođenje pojma postmarksizma u suvremene teorijske rasprave, s obzirom na to da je autorova recepcija pitanje o ulozi književnosti u njegovu radu uglavnom ostavljala postrani. Dosa-dašnji recepcijski fokus na diskurzivnu konceptualizaciju društvenoga Glavaš ovdje nadograđuje čitanjem Laclauove posljednje knjige *Retorički temelji društva* (*The Rhetorical*

Foundations of Society, 2014) te praćenjem razvoja njegovih teza, razvijenih u koautorstvu sa Chantal Mouffe, sve do kapitalne *Hegemonije i socijalističke strategije* (*Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*, 1985). Iščitavajući ovdje književnu teoriju između redaka političke, Glavaš primjećuje kako „Laclau i Mouffe usvajaju pojmove tradicionalno vezane za književnu domenu ne da bi ih koristili ilustrativno, već poopćujući ih i potom prepoznajući na djelu iste te mehanizme u političkoj domeni” (64). Međutim ovdje nije riječ tek o analogiji, već presudna uloga književnosti u Laclaua i Mouffe pokazuje da vrhunskim primjerom njihove konceptualizacije diskursa možemo smatrati upravo književni tekst, s obzirom na to da ovdje označitelj ponajviše pokreće konstitutivnu „nemogućnost označavanja granica, odnosno totaliteta, punine ili središta nekog sustava” (66). U tom smislu Glavaš osvjetljava i Laclauove radove koji uglavnom nisu obuhvaćeni u dosadašnjim studijama o postmarksizmu, ističući kontinuitet upotrebe retoričkih pojmova u konceptualizaciji središnjih pitanja politike i političkog, kao i problema reprezentacije te odnosa univerzalnog i partikularnog.

U nastavku poglavlje posvećeno Jacquesu Rancièreu, teoretičaru čiji je rad na književnosti dakako

zapaženiji od prethodnog, u njegovu dosadašnju recepciju intervenira svrstavajući ga u kontekst postmarksizma. Prelazeći s Rancièreom eksplicitnije s pitanja literarnosti politike na pitanje politike književnosti, u skladu s njegovom čuvenom tezom da se književnost *bavi politikom ostajući književnost*, Glavaš ovdje raspravlja o promjeni konstitutivnoj za ovu tezu – smjeni reprezentacijskog umjetničkog režima estetičkim – te uvodi ključnu pretpostavku o nemogućnosti „jednostavne prevodljivosti politike književnosti u dijalektiku policijskog i političkog izvanknjiževnog” (93). Otvorivši pitanje politike književnosti, u ostatku ove cjeline autor donosi uvid u opuse Gillesa Deleuzea, Jacquesa Derridaa i Michela Foucaulta. Unatoč distinktivnim, no istovremeno komplementarnim odnosima prema dijeljenim intelektualnim tradicijama, sve ih povezuje koncepcija književnosti i njezine političnosti razvijena u otporu prema kritici koju Derrida naziva *tematskom*, a proizašla iz specifično modernog stjecanja književne autonomije u odnosu na raznovrsne izvanknjiževne silnice. Posljednje poglavlje u ovoj cjelini – posvećeno Pierreu Machereyu, teoretičaru također previđenom u dosadašnjim studijama o postmarksističkoj teoriji – obrće perspektivu te se od pitanja političnosti književnosti usmjerava

na literarnost politike, a u njegovu radu prijelaz s tradicionalne marksističke prema postmarksističkoj poziciji prati izbjegavajući zamku jednostavne opreke. Kritikom teorije odraza i imanentne kritike kao dviju strana iste medalje, Machereyev opus (unatoč unutarnjim proturječjima) razotkriva potencijale promišljanja književnosti u postfundacijskoj perspektivi, a u odnosu na prethodne autore i naglašenije ju smješta u historijske okvire. Zao-kruživši s Machereyem, a putem njegova djela i s Althusserom, prethodne analize, u posljednjoj cjelini knjige Glavaš višeznačnost prefiksa *post-* razotkriva produktivnim uvidom u tendencije promišljanja književnosti srodne korpusu kojim se dosad bavio u teoriji prve polovice 20. stoljeća. S osloncem na Benettovoj studiji *Formalizam i marksizam (Formalism and Marxism, 1979)*, u prvom poglavlju ovog dijela knjige posvećuje se vezama ruskih formalista i Bahtinova kruga s marksističkom teorijom, nauštrb jednostranih pretpostavki o njihovoj nekompatibilnosti ili čak suprotstavljenosti. U širem okviru Glavaševa istraživačkog pothvata na ovom je mjestu presudan argument protiv prvenstveno marksističkih (no možemo promisliti i šire analogije) optužbi formalizma za apolitičnost i ahistoričnost, koji autor gradi pomnim čitanjem formalističke

literature sve do *Umjetnosti kao postupka*. U nastavku ove cjeline na uvide o koncepciji književnosti u formalizmu i Bahtinovu krugu kao svojevrsne anticipacije kasnijih postmarksističkih pristupa nadovezuju se još i analize opusa Ernsta Blocha i Georges-a Bataillea, između kojih autor uspostavlja nekoliko dodirnih točaka, s obzirom na to da obojica stvaraju tridesetih godina 20. stoljeća te u dosadašnju raspravu ulaze preko ključnog čvorišta avangardne umjetnosti. Pritom Glavaš s jedne strane upućuje na čuvenu raspravu o ekspresionizmu između Lukácsa i Blocha te u širem smislu na koncepciju književnosti razvijenu u radu potonjeg, a s druge strane na Batailleev odnos prema nadrealizmu i koncepciju ekonomije kojom, uključujući i književnost u raspravu, bitno intervenira u ovaj tradicionalni marksistički pojam. K tome, s Blochom i Batailleem autor otvara još jedno intrigantno područje istraživanja, a riječ je o kontaminaciji filozofskog teksta literarnim.

Velika je prednost Glavaševe studije što, prelazeći pojedine istraživačke korake, nudi temeljit uvid u opsežno i kompleksno teorijsko područje bez pretenzije da ocrtava oštre granice ili esencijalizira središnje pojmove kojima barata. Čitajući odabrane autore, Glavaš u pojedinim poglavljima pokazuje osjetljivost za specifičnosti, putanje i kontekstualizacije svakog opusa,

ne nastojeći ih cjelovito uklopiti u polazišnu istraživačku konstrukciju. Unatoč tome linija njegova istraživačkog interesa jasno se očitava, a polazišno istraživačko pitanje postavljeno je dovoljno precizno, a istovremeno dovoljno široko da obuhvati i spojeve i divergencije među razmotrenim teorijskim perspektivama. Daleko od jednostrane apologije književnosti i umjetnosti, Glavaš razotkriva nijanse pojedinih pristupa koji, naglašava, ne izuzimaju „od funkcije reprodukcije vladajuće ideologije svu književnu, likovnu i inu produkciju po sebi” (181), već one njezine manifestacije u kojima nalaze kritički potencijal. Kako ističe i autor, „nit što sam je ocrtao tek je jedan od mogućih itinerara kojim se može izbrazdati površina skiciranog teorijskog korpusa i s te strane ona ostavlja prostora sugestijama dopuna i alternativnih puteva” (261). Zato Glavaševa studija u budućnost projicira i moguće dijaloge o vezi razmotrenih fenomena u postmarksističkoj teoriji s drugim srodnim teorijskim školama i pozicijama. Najzad, autorov pristup jedan je od rijetkih koji u domaćoj književnoj znanosti i šire reaktualizira koncept literarnosti te književnost i književnu teoriju odmjerava književnim kriterijima, ne oduzimajući im pritom političnost.

Nastojeći ocrtati dijeljene perspektive na književnost i politiku,

autor knjige ponegdje upotrebljava pojam *literarnog impulsa*. Poigravši se i sama prefiksom, u naslovu ovog osvrta prevela sam ga u *literarni puls*, na tragu Batailleeve premise da je književnost *nešto bitno, ili nije ništa*. U nadi da će knjiga Zvonimira

Glavaša, kao inspiracija njezinim čitatelji(ca)ma i poticaj za daljnja istraživanja, pridonijeti da se održavanjem literarnog pulsa na životu postignu i njegovi sve snažniji i pravilniji otkucaji, pa i hod književnim poljem u njegovu ritmu.

Mirela Dakić

Autorska prava: © 2024 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2024 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.